

Prof. dr SLOBODAN V. KOMAZEC

AKUMULACIJA I FINANCIJSKI MEHANIZAM SAMOUPRAVNOG PRIVREDNOG SISTEMA

1. FINANCIJSKI PODSISTEM I AKUMULACIJA SAMOUPRAVNOG EKONOMSKOG SISTEMA

Cirkulacija finansijskih sredstava reprodukcije je nužnost i socijalističke proširene reprodukcije i samoupravnog privrednog sistema. Međutim, pri tome se odmah postavlja pitanje: kako osigurati adekvatnu cirkulaciju i koncentraciju društvenih sredstava na samoupravnim osnovama, koja će s jedne strane voditi bržem rastu, uravnoteženijem razvoju, uz istovremeno jačanje novog samoupravnog produkcionog odnosa. Problem se posebno potencira u uslovima razvoja tržišne ekonomije samoupravnog tipa, koja traži odgovarajući sebi podešen i efikasan finansijski mehanizam i institucije. Pri tome se obično postavlja i pitanje: kako osigurati koncentraciju u cirkulaciji društvenih sredstava, a da se pri tome ne regenerira kapital-odnos, sa svim konsekvencama koje iz toga proizlaze.

Finansijski sistem i mehanizmi koncentracije i usmjeravanja akumulacije do sada su prošli kroz dvije potpuno različite faze, a sada se nalazi u trećoj fazi.

U prvoj fazi razvoja finansijskog i ekonomskog sistema proces koncentracije i cirkulacije odvijao se uglavnom fiskalnim metodama (državni investicioni fondovi), kao i kod ostalih centralno-plan-skih privreda (budžet i centralizirana od strane države sredstva za investicije). Proces prenošenja novca i akumulacije sa države neposredno na udruženi rad u posljednjoj fazi razvoja — prošao je kroz izvjesnu međufazu — kada se proces mobilizacije i centralizacije najvećeg dijela akumulacije odvijao kroz bankarski sistem. Među-

tim, mora se istaknuti, da se svjesno išlo na takvo rješenje u toj fazi društveno-ekonomskog razvoja, posebno u smislu ubrzanja procesa nestajanja državnog kapitala. Da pogledamo neke osnovne podatke.

Raspolaganje akumulacijom po nosiocima sredstava¹

— ulaganja u osnovna sredstva —

— u %

	1952.	1954.	1956.	1958.	1960.
Opći i ostali investicioni fondovi	76,3	60,4	48,4	57,5	58,9
Opći investicioni fondovi — uz isključenje amortizacije privrede	100,0	91,3	78,5	82,4	78,5
Privredne organizacije	23,6	34,2	42,9	33,8	30,5
— u tome amortizacija	23,6	33,8	38,3	30,2	24,9
Bankarska sredstva	—	—	1,2	1,2	1,0
Ostale organizacije	0,1	5,4	9,5	9,5	9,6
U k u p n o	100	100	100	100	100

Privredne organizacije su u 1952. učestvovala u usmjeravanju akumulacije sa svega 23%, a ukoliko se isključe sredstva amortizacije onda su ulaganja bila ispod sredstava amortizacije. Financiranje se potpuno zasnivalo na sredstvima društvenih investicionih fondova.

U 1960. godini društveni fondovi su učestvovali u financiranju investicija sa 59%, privredne organizacije sa 30%, a bankarska sredstva sa svega 1% (što ukazuje na simboličnost „bankarskih“ sredstava) i ostale organizacije sa 9,4%. Ukoliko se i tu isključe sredstva amortizacije onda su društveni investicioni fondovi učestvovali od 78—100%, privredne organizacije sa 8%, bankarska sredstva 1% i ostale organizacije 11%.²

Osnovni odnosi u pogledu nosilaca koncentracije i usmjeravanja akumulacije u periodu od 1960. do 1978. godine mogu se sagledati iz slijedećeg pregleda, na sledećoj strani.

Funkciju koncentracije i usmjeravanja najvećeg dijela nacionalne akumulacije od države preuzimaju banke, što je sa stanovišta neposrednog proizvođača vrijednosti gotovo nepromjenjen odnos u odnosu na prethodnu fazu raspolaganja akumulacijom. Odvajanje novca i akumulacije od neposrednog rada i dalje je zadržano, samo se subjekt koncentracije i usmjeravanja promjenio.

Nekadašnju ulogu društveno-političkih zajednica iz prethodne faze razvoja sada su preuzele banke. Preko njih se usmjerava preko 77% sredstava proširene reprodukcije. Koncentracija sredstava preko bankarskog sistema, koju smo svjesno uveli 1965. godine, do-

¹ Izvor: Statistički bilten, br. 9, 1962, i dr S. Komazec: Novac, kredit i kamata u samoupravnom socijalizmu, izd. NIP, Štampa, Šibenik, 1965, str. 257.

² Izvor: Dr S. Komazec: Novac, kredit i kamata ... str. 257.

Nosioci koncentracije i usmjeravanja akumulacije³

— u %, ulaganja u osnovna sredstva —

	Organizacije udruženog rada privrede		Banke		Neprivreda i SIZ		Društveno poli- tičke zajednice		Ukupno
	A	B	A	B	A	B	A	B	
	1960.	30	6	1	1	9	11	60	
1966.	39	13	39		7		15		100
1976.	35	—	39		14		20		100
1977.	36	3	51		12		2		100
1978.	34	6	47	77	12	12	7	5	100

A — sa amortizacijom, B — bez amortizacije

vela je do toga da su banke postale osnovne institucije za koncentraciju i usmjeravanje sredstava proširene reprodukcije.

Do sada izvršeni procesi decentralizacije sredstava i odluka o upotrebi sredstava nisu bili istovremeno praćeni i procesom njihovog prenošenja na samoupravno udruženi rad (proizvodnu sferu, mjesto stvaranja i oplođavanja dohotka), već na sagment finansijskog sistema koji se „ugradio“ u sistem raspodjele i najvećim dijelom ostao odvojen od sektora u kojem se stvara dohodak.

Ova razvojna faza finansijskog sistema dovela je do poznatih deformacija u sistemu financiranja i gotovo svim odnosima u reprodukciji:

1) Prezaduženost privrede po osnovu kredita kod banaka, uz stalno gomilanje otplata, te visoki iznosi plaćenih kamata;

2) Dugoročni trend slabljenja reproduktivne i akumulativne sposobnosti privrede;

3) Neadekvatan sistem raspodjele nacionalnog dohotka;

4) Predimenzionirana potrošnja, ali potrošnja koja nije u funkciji ekonomskog rasta;

5) Sve nepovoljniji sektorski raspored akumulacije, uz sve manji iznos koji je pod *autonomnim odlukama* organizacija udruženog rada privrede;⁴

³ Izvor: Završni račun organizacija udruženog rada privrede za odnosne godine, Statistički godišnjak Jugoslavije 1960—1979, Statistički bilten SDK, br. 4, 1978. i br. 2, 1973.

⁴ Formiranje akumulacije prema nosiocima odluka (odlučivanju o njejoj upotrebi, odnosno usmjeravanju) u posljednjoj dekadi našeg ekonomskog razvoja bilo je sljedeće:

	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.
Autonomnim odlukama privrede	84,0	82,8	56,4	69,8	52,8	18,2	40,3	49,2
Zakonskim propisima	16,0	17,2	34,6	30,2	47,2	81,8	59,7	50,6

Izvor: Jugoslovenski pregled, maj, 1979, str. 203.

6) Stalni, visoki pritisak investicija koje znatno prelaze visinu akumulacije, uz više ili manje prikriiven dosta razvijen sistem deficitnog financiranja;

7) Neizgrađen financijski mehanizam i instrumenti za neposrednu koncentraciju i usmjeravanju akumulacije od strane udruženog rada privrede.

To su, dakle, sve pitanja koja duboko zadiru u naš cjelokupan društveno-ekonomski i financijski sistem, sistem proširene reprodukcije i novi produkcionni odnos koji sada izgrađujemo. Upravo samoupravni ekonomski sistem s vrlo decentraliziranom akumulacijom traži odgovarajući vrlo efikasan i razvijen financijski mehanizam i institucije za normalnu cirkulaciju novca i društvene akumulacije, koji bi istovremeno osigurali:

- dovoljnu društvenu efikasnost uloženi sredstava,
- širu društvenu kontrolu u procesima investiranja,
- koncentraciju i „spajanje“ disperzirane, i redovito nedovoljne, nacionalne akumulacije, neposredno u reprodukcioniim procesima privrednih subjekata.

U novoj fazi razvoja ekonomskog sistema radi se o dubokim izmjenama u procesima formiranja, koncentracije i usmjeravanja sredstava proširene reprodukcije, a to znači i financiranja ekonomskog razvoja u cjelini.

2. TRŽIŠTE AKUMULACIJE, FINANCIJSKI INSTRUMENTI I MEĐUSEKTORSKI TOKOVI⁵

U modernim privredama, poznato je, postoji zakonitost da nema automatske podudarnosti i izjednačavanja formiranja novčane akumulacije i realnih investicija, kako u vremenu, tako i u prostoru i po nosiocima (I \neq S). To pretpostavlja i stvaranje određenog mehanizma za prenošenje i širu cirkulaciju formirane akumulacije, da bi se ex post investicije izjednačile sa formiranom štednjom.

U fazi formiranja akumulacije u privredi obično se javljaju tri problema:

1) Kvantitativni — vezan za formiranje dovoljne mase, stope i strukture akumulacije,

⁵ Tržište akumulacije (štednje) u našoj privredi u osnovi se mora razlikovati od tradicionalnog financijskog tržišta u kapitalističkim privredama, posebno iz razloga različitih društveno-ekonomskih odnosa nemogućnosti razvoja određenih oblika hartija od vrednosti (akcija), položaja „financijskog kapitala“ i banaka u reprodukciji, oblika svojine, ali i ostalih razlika vezanih za strukturu, kreiranje i raspolaganje financijskim instrumentima, nosiocima viška rada i akumulacije i dr.

2) Kvalitativni — kroz nužnost povezivanja brojnih tokova od mjesta stvaranja do mjesta upotrebe akumulacije,

3) Nužnost skraćivanja vremena formiranja i upotrebe akumulacije, odnosno optimalnog prenošenja akumulacije s mjesta stvaranja na mjesta i nosioce ulaganja preko adekvatno izgrađenih instrumenata, institucija i motiva za to prenošenje, dakle izgradnja određenog cjelokupnog financijskog mehanizma.

U svakoj privredi u kojoj postoji asimetričnost u formiranju akumulacije i investicija mora da postoji određeni oblik financijskog tržišta, ili neki drugi mehanizam koji će da ih približava, i, makar ex post, da dovod do njihovog izjednačavanja ($S=I$). U privredi u kojoj postoji veliki broj subjekata koji formiraju akumulaciju (razlika između dohotka i potrošnje), u kojoj postoji veliki broj subjekata koji vrše realna ulaganja iznad svoje novčane akumulacije, dakle u uslovima kada ne postoji jednakost štednje i investicija ni pojedinačno, ni globalno, neophodan je određeni mehanizam koji će „dovesti“ štednju određenih subjekata na mjesta gdje se pojavljuje manjak štednje u odnosu na investicije ($S<I$). Taj mehanizam stvara nužne osnove za širu cirkulaciju i povezivanje formirane akumulacije i investicija.

Postavlja se pitanje: kakav financijski je mehanizam moguće u našem privrednom modelu razviti, kakav je formiran financijski potencijal privrede i financijsko tržište i koje su dalje perspektive i oblici njihovog razvoja? Pitanje se postavlja zbog nužnosti postojanja i daljeg simultanog funkcioniranja, odnosno koegzistencije, tri sektora u reprodukciji: a) društvenog, b) klasično-državnog (javnog) i c) privatnog (sektor stanovništva sa sve većom akumulacijom), što sve mora imati i određeni odraz na formiranje i tokove novca i akumulacije, kako između tih sektora, tako i u privredi u cjelini.

Pred našu teorijsku ekonomsku misao i politiku već duže vrijeme postavlja se, u vezi s tim niz drugih pitanja:

1) Da li se formira dovoljno financijskih sredstava,

2) Da li se formirana akumulacija optimalno alokira,

3) Da li je dostignuta visina ekonomskog razvoja praćena odgovarajućim formiranjem strukture i visine financijskog „kapitala“ neophodnog za održavanje daljeg brzog i uravnoteženog ekonomskog razvoja. To su istovremeno i pitanja adekvatnosti funkcioniranja bankarskog sistema, adekvatnosti razvoja financijskog instrumentarija, strukture instrumenata, povezivanje akumulacije i njene efikasnosti i dr.

Faza razvoja u kojoj se sada nalazimo najviše odgovara fazi u kojoj dominantno mjesto zauzima izgradnja specifičnog financijskog tržišta, koje nema gotovo nikakve zajedničke osnove s klasičnim i

kapitalističkim financijskim tržištem (kupovina i prodaja kapitala). Tržište akumulacije, koje obično obuhvata međusektorske tokove i prelijevanje štednje (akumulacije), formirano je u svom kvazi obliku. Naime, zbog nerazvijene financijske strukture i instrumenata koje bi kreirali javni sektor ili *neposredni nosioci proizvodnje, privredni subjekti*, uslijed visokog i stalnog *manjka akumulacije* upravo na ovom sektoru, *bankarski sistem* je dobio dominantnu ulogu financijskog posrednika u prikupljanju i koncentraciji akumulacije iz sektora u kojima se javlja višak akumulacije, i njenog prenošenja na sektore s manjkom akumulacije u odnosu na realna ulaganja. Bankarski sistem u fazi izgradnje „tržišta akumulacije“ preuzeo je kompletnu funkciju tržišta novca i akumulacije, što je sada postalo jedno od fundamentalnih pitanja u daljem razvoju našeg privrednog i financijskog sistema. U uslovima nerazvijenog stvarnog tržišta sredstava proširene reprodukcije (tržišta obveznica, obligacija i sl.) bankarski sistem i poslovne banke dobijaju primarno mjesto kao intermedijarni financijski posrednici u kretanju akumulacije.⁶

Uslijed svega navedenog, ali i iz razloga da bi se mogli sagledati novi pokušaji i moguća rješenja na ovom području, razmotrit ćemo ukratko tražnju, oblike tražnje i ponude financijskih sredstava na tako formiranom specifičnom financijskom tržištu. Posebnu pažnju ćemo posvetiti tražnji financijskih sredstava preko djelovanja bankarskog sistema.

U našoj privredi se redovno javlja slučaj da je globalna tražnja sredstava iznad ponude, pri čemu se na nekim sektorima (stanovništvo, ostale organizacije, društveno-političke zajednice) javlja višak štednje u odnosu na tražnju, dok je na drugim sektorima suprotna situacija (posebno na sektoru organizacija udruženog rada privrede).

Cjelokupan manjak akumulacije u 1978. javlja se na sektoru organizacija udruženog rada privrede. Nasuprot tome, od ukupnog viška (ponude) domaće akumulacije na financijskom tržištu u toj godini od 92,1 mlrd sektor stanovništva formira 61,8 mlrd ili 67% (bez neraspoređenih sredstava). Ovaj sektor se javlja kao osnovni sektor ponude akumulacije, pri čemu se uz odgovarajuće intermedijarne institucije (banke) javlja uglavnom instrument kamate da poveže ponudu i tražnju ova dva sektora.

⁶ U uslovima nerazvijene financijske strukture, ograničenosti tokova akumulacije („fluidnosti“ tržišta) parcijalna tržišta su od znatno većeg značaja od ukupnog financijskog tržišta, mada bi u našem privrednom sistemu trebala postojati suprotna situacija na jedinstvenom jugoslavenskom tržištu u uslovima postojanja jedinstvenog monetarnog sistema. U takvim uslovima redovno dolazi do velikih disproporcija na pojedinim tržištima, uz česte disproporcije suprotnog karaktera. Zbog toga na takvim tržištima je trebalo računati s vrlo diferenciranom strukturom kamatnih stopa i diferenciranim efektima instrumenata kamate, što je potpuno izostalo.

Struktura novčane akumulacije po sektorima u odnosu na realna ulaganja⁷

— u milijardama dinara —

	Sektor OUR-a manjak	Sektori s viškom akumulacije				Sektori s viškom / ukupno
		Stanov- ništvo	Ostale or- ganizacije	Javni sektor	Inostran- stvo	
1962.	— 4,9	0,2	1,1	3,4	0,4	5,1
1964.	—10,7	0,5	2,4	7,6	1,6	12,1
1966.	— 8,5	5,6	0,9	4,5	0,6	11,6
1968.	— 8,1	1,8	1,4	7,7	1,4	12,3
1970.	—19,1	4,6	1,7	6,1	4,9	17,3
1972.	—14,4	13,1	2,8	2,8	1,8	20,5
1974.	—26,0	16,8	4,6	— 1,7	15,1	24,8
1976.	—40,7	32,0	11,0	— 2,2	3,0	43,8
1977.	—77,8	36,7	13,4	—17,0	32,3	65,4
1978.	—81,5	61,8	14,7	15,6	16,3	108,4

Ponuda finansijskih sredstava na kraće rokove brže raste od ponude na duže rokove (zbog većeg značaja sektora stanovništva) kod koga dominira sigurnost i kratkoročnost ulaganja, posebno u inflatornoj ekonomiji), nasuprot tražnji koja raste na duže rokove. U strukturi ponude sredstava sektor stanovništva se približio ponudi akumulacije ovog sektora u razvijenim privredama.⁸ Nasuprot takvoj izmjeni strukture ponude, tražnja dugoročnih sredstava raste. Veliki dio kratkoročnih sredstava u takvom „vremenskom gep-u“ transformira se preko bankarskog sistema u dugoročne plasmane. U takvoj ročnoj transformaciji strukture sredstava značaj finansijskog tržišta (banaka) raste, pri čemu bi kamata (uz druge brojne funkcije) trebala da preuzme funkciju povezivanja tržišta s finansijskim suficitima i tržišta s finansijskim deficitima (odnosno sektore s viškom i sektore s manjkom akumulacije).⁹

Banke su u međusektorskom prelijevanju sredstava postale osnovni nosilac ponude kojom se uglavnom popunjava manjak sektora organizacija udruženog rada privrede. To se jasno vidi iz slijedećeg pregleda:

⁷ Izvor: Narodna banka Jugoslavije, Godišnji izvještaji, 1962—1978, 1 Bilten NBJ, br. 3, 1977. i 1979. godine.

⁸ Dr S. Komazec: Finansiranje reprodukcije, Ekonomski fakultet, Beograd, postdiplomski studij, Monetarne ekonomije, skripta, 1977, str. 78.

⁹ Šire o tome vidjeti u radu: dr P. Mihajlović: Tržište finansijskih sredstava u Jugoslaviji, izd. Institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1969, sv. I.

Ostvarena tražnja sektora privrednih subjekata prema drugim sektorima¹⁰

— u %, promjene u toku godine —

	Tražnja privrede kod ba- naka	Tražnja kod jav- nog sek- tora	Tražnja kod sek- tora sta- novništva	Financira- nje unutar sektora	Ukupno
1964.	62,9	14,1	5,6	17,3	100
1965.	71,8	2,8	5,5	19,8	100
1966.	63,2	5,4	9,1	22,1	100
1967.	59,7	3,8	9,5	26,8	100
1968.	59,1	4,1	10,2	26,4	100
1969.	61,8	3,9	13,1	21,2	100
1970.	75,0	4,7	14,6	7,3	100
1976.	75,7	6,1	15,2	. . .	100
1977.	77,4	2,5	16,7	15,3	100

Iz pregleda se vidi da je uloga banaka kao intermedijarnih institucija na tržištu financijskih sredstava i kretanju akumulacije postala preponderantna. Ukoliko isključimo financiranje unutar privrede koje je uglavnom na duže rokove, uz razvijeno međusobno kreditiranje, bez dovoljno razvijenog samofinanciranja (i uz, za sada, potpuno nerazvijeno udruživanje rada i sredstava), onda bankarski sistem¹¹ u određivanju kretanja akumulacije prikazuje znatno veće učešće (1964—75, 70%; 1968—79, 50%; 1977—82, 20%).

Od ukupno pozajmljenih sredstava (bez međusobnih kredita) bankarski sistem osigurava preko 80% sredstava, a ukoliko se dodaju i devizni krediti preko banaka, to se u ukupnoj ponudi povećava na 96%. Tražnja privrede i dalje dominira, dok cjelokupni financijski sistem uglavnom funkcionira da bi se „saldirao” financijski manjak ovog osnovnog sektora privrede.

U kapitalističkim privredama, ali i u socijalističkim privredama centralno-planskog tipa, osnovni izvor financiranja investicija u privredi su *vlastita sredstva poduzeća*, a zatim *budžetska sredstva* dok *kredit* banaka učestvuju sa svega 7—8%. Samo u svrhe upoređenja navest ćemo neke podatke za financiranje osnovnih sredstava u SSSR u 1978. godini. U ukupnim izvorima za financiranje

¹⁰ Dr S. Komazec, op. cit., str. 199—201 i Institucije i mehanizmi finansiranja samoupravne ekonomije, Fakultet za vanjsku trgovinu, Zagreb, 1978, str. 42.

¹¹ Banke i bankarski sistem u cjelini, u našim uslovima postali su vitalni sektor ponude novca i akumulacije, ali su nažalost ostale institucionalno, prostorno, funkcionalno vrlo neelastične na šira kretanja akumulacije. Njihovo regionalno zatvaranje, lokalizam u koncentriranju i upotrebi sredstava, derogiraju racionalnost njihove optimalne upotrebe po društvenim kriterijima ulaganja, dok bankarski kredit dobija sve elemente fetišizma.

Korišćenje finansijskih sredstava od nefinansijskih sektora¹²

— u mlrd dinara, stanje krajem godine —

SEKTORI	1973.	Struktura u %	1977.	Struktura u %	1978.	Struktura u %
A. S e k t o r i k o r i s n i c i						
Organizacije udruženog rada privrede	444,4	78,4	966,4	82,2	1.169,4	82,8
Federacija i ostale dpz	67,9	11,8	94,4	8,0	102,2	7,3
Ostale orga- nizacije	11,9	2,1	27,0	2,3	28,5	2,0
Stanovništvo	24,5	4,3	81,3	6,9	105,4	7,5
Neraspoređeno	25,6	4,4	7,0	0,6	5,7	0,4
K o r i š t e n j e	574,4	100	1.176,1	100	1.411,2	100
B. S e k t o r i p o n u d e						
Banke-kredit (preuzeta sred- stva stanov- ništva)	302,3	52,6	733,5	62,4	963,7	68,3
Fondovi za kreditiranje	55,7	9,7	88,8	7,6	1,0	...
Međusobno kreditiranje	163,2	28,4	245,2	20,8	333,8	23,7
Inostranstvo	53,1	9,3	108,6	9,2	112,7	8,0
P o n u d a u k u p n o	574,3	100	1.176,1	100	1.411,2	100

investicija sredstava budžeta učestvuju sa 39,8⁰%, sopstvena sredstva poduzeća 54,9⁰% (u tome dobit 59⁰%, amortizacija 21,2⁰%, fond za razvoj i rekonstrukciju 6,2⁰%, necentralizirani izvori 5,9⁰%, sredstva od kapitalne izgradnje 3,7⁰%) i dugoročni krediti banaka 5,3⁰%.¹³

Dok u drugim razvijenim tržišnim privredama postoje razvijene gotovo sve finansijske institucije i instrumenti, s različitom strukturom učešća u ukupnoj ponudi kapitala (banke, štedni zavodi, specijalne kreditne ustanove, osiguravajući zavodi, tržište obveznica, javni finansijski sektor i dr.),¹⁴ u našoj privredi u fazi razvoja u kojoj se

¹² Izvor: Bilten NBJ, br. 2—3, 1978. i Godišnji izvještaj 1973—78. godine. Bilten NBJ, br. 3, 1979.

¹³ Izvor: Gosudarstvennij bjudžet SSSR, izd. Finansy, Moskva, 1978, str. 202.

¹⁴ Šire o strukturi učešća pojedinih finansijskih institucija u ponudi sredstava i njihovim osnovnim karakteristikama vidjeti u radu: dr S. Komazec: Novac, kredit i kamata... str. 185—208. i dr P. Mihajlović, op. cit., str. 54—56.

sada nalazimo tu funkciju obavljaju, uglavnom banke i dijelom javni financijski sektor. U našem privrednom sistemu za sada još ne postoje izgrađeni takvi financijski instrumenti koji bi mogli osigurati takav razvoj specifičnog tržišta i cirkulaciju akumulacije direktno između samih privrednih ćelija u privredi, *bez financijskih posrednika*.¹⁵ To je pitanje na koje se traže odgovori u najnovijoj fazi razvoja privrednog i financijskog sistema Jugoslavije. Ako sada izvučemo sektor banaka koji se, vidjeli smo, pretvorio u osnovni (i gotovo jedini) financijski sektor ponude i prelijevanja akumulacije od sektora s viškom štednje prema sektorima s manjkom štednje, dobit ćemo slijedeće odnose:

Sektorsko formiranje ponude i tražnja akumulacije u bankama¹⁶

— u % ukupne —

	Sektor organizacija udruženog rada privrede		Sektor društveno političkih zajednica		Sektor fondova društveno političkih zajednica		Sektor stanovništva	
	Ponuda sredstava u bankama	Tražnja sredstava	Ponuda sredstava u bankama	Tražnja sredstava	Ponuda sredstava	Tražnja sredstava	Ponuda sredstava	Tražnja sredstava
1966.	12,2	77,6	28,1	9,8	34,8	...	4,9	3,1
1968.	16,8	79,4	29,2	6,4	26,6	...	7,2	2,0
1970.	24,6	83,2	28,8	6,6	16,8	0,9	12,6	2,9
1972.	19,6	79,1	28,4	10,9	21,4	...	13,4	6,4
1974.	21,6	79,1	27,2	14,5	28,7	...	15,9	11,0
1976.	27,0	83,0	22,0	11,2	10,6	...	21,0	10,8
1977.	31,3	85,4	19,3	6,2	5,7	7,2	35,4	10,3
1978.	24,7	85,0	12,1	3,3	4,3	1,9	31,9	9,0

Sektor organizacija udruženog rada formira kod banaka 12—25% sredstava, dok se kao korisnik (apsorbator) kredita javlja od 77—85% ukupnih kredita banaka.

Takvo sektorsko separiranje ponude i tražnje akumulacije pokazuje da je u našem financijskom sistemu ponuda akumulacije isuviše mala prema formiranju tražnji (što je posljedica koja se može više vezati za privredni mehanizam, a ne toliko za banke), a s druge strane da je „stvaranje akumulacije“ nedovoljno, prije svega zbog *nedovoljne granične efikasnosti investicija*.

¹⁵ Upravo takav mehanizam u novoj fazi razvoja pokušavamo da izgradimo kroz sistem udruživanja rada i sredstava.

¹⁶ Izvor: Statistički bilten SDK, br. 9, 1978. i dr S. Komazec, op. cit., str. 194—195, Jugoslovensko bankarstvo, br. 10, 1979, str. 23 (bez međubankarskih odnosa — sredstava i kredita).

Tako izražene disproporcije u formiranju i korištenju akumulacije u dosadašnjem ekonomskom razvoju, uz nedovoljno razvijenu finansijsku strukturu, instrumente i ustanove (osim banaka) doveli su do toga da je funkcioniranje tržišta sredstava reprodukcije ne samo otežano, već i ograničeno, malo determinirano ekonomskim faktorima, kako u pogledu formiranja akumulacije privrede, tako i u procesima njenog prelijevanja.

U takvim do sada formiranim odnosima koncentracije i cirkulacije akumulacije postavljaju se tri osnovna pitanja:

1) Gdje i kako obavljati koncentraciju sredstava unutar novog privrednog sistema,

2) Na kojim osnovama i mehanizmu vršiti stalni proces prelijevanja akumulacije,

3) Kako izgraditi i osigurati funkcioniranje mehanizma kojim će se novac i akumulacija udruženog rada stalno vraćati na ona mjesta u reprodukciji gdje će se optimalno oploditi, a zatim kroz sistem raspodjele ponovno prelijevati u druge sektore — stvarajući neophodni kružni tok sredstava reprodukcije — uz stalno jačanje materijalno-financijske osnove udruženog rada i samoupravljanja.

3. TEORIJSKI OSNOVI NOVOG FINANCIJSKOG MEHANIZMA SAMOUPRAVNE PRIVREDE I CIRKULACIJE DRUŠTVENIH SREDSTAVA

A. Subjekti koncentracije i cirkulacije akumulacije — teorijski pristup

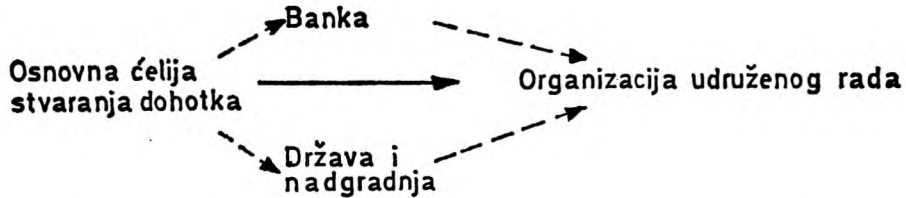
Teorijski promatrano, u funkciji neophodnog procesa koncentracije i cirkulacije novca i akumulacije mogu se naći, vidjeli smo, tri subjekta:

- 1) Država u klasičnom smislu riječi,
- 2) Banke i bankarski sistem, finansijski posrednici,
- 3) Neposredni robni proizvođači, udruženi rad.

Sada je nastala, očito je, *treća faza*, u kojoj se vrši prebacivanje funkcije koncentracije, raspolaganje i usmjeravanje sredstava reprodukcije s prva dva subjekta na treći. U trećoj fazi razvoja finansijskog mehanizma i sistema dolazi do prenošenja ove vitalne sfere reprodukcije sa banaka na same nosioce dohotka i novčanih sredstava — organizacije udruženog rada privrede. Osnovni nosilac dohotka i rada je osnovna organizacija udruženog rada u privredi. Od nje počinje cirkulacija i integracija rada i sredstava, u cilju *maksimalizacije dohotka* privrede u cjelini.

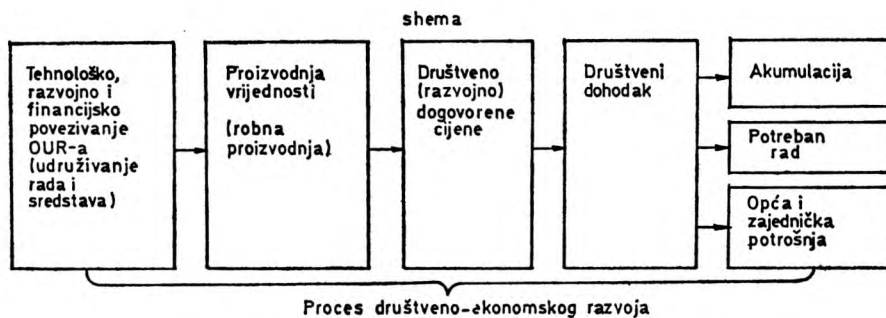
Ekonomija udruženog rada sada se, historijski gledano, prebacuje s ranijeg odnosa koji je imao oblik:

država —← osnovne ćelije stvaranja dohotka —→ država, na novi odnos:

Sada se formira cijeli splet novih odnosa koji bi se mogao prikazati na slijedeći način:

Povezivanje privrede, proizvodnja vrijednosti, društveno planiranje, cijene i društveni dohodak

Sada se stvara neminovno šira, zajednička osnova proste i proširene reprodukcije (i egzistencije) svake pojedinačne ćelije društva. Kontrola rada, *formiranje i upotreba društvenih sredstava* ne vrši se samo unutar pojedine ćelije društva, već šireg kruga povezanih i udruženih organizacija udruženog rada u privredi.

Novi odnos u reprodukciji orijentiran je u nekoliko pravaca:

2) Otklanjanje suprotnosti pojedinih robnih proizvođača koje se izražavaju na tržištu, ukoliko tržište treba u ovoj fazi da ostane mjesto i faktor društvene verifikacije utrošenog rada i uloženi sredstava,

2) Društvena kontrola rada, uz sve značajnije potenciranje društvene strane sredstava proizvodnje, cijena, akumulacija, uslova stjecanja dohotka, i

3) Društveni karakter rada i rezultata rada.¹⁷

¹⁷ Društvenim karakterom rada i rezultata rada sve jasnije se postavlja pitanje: da li osnovnoj organizaciji udruženog rada ostavi monopolno pravo raspolaganja dohotkom i akumulacijom, ili ih, kao rezultat rada tog

Osnovni smisao financiranja proširene reprodukcije je u tome da se ukloni osnova na kojoj je do sada izrastao hipertrofirani klasični kreditni odnos, a zatim njegovo formiranje (neophodno je da krediti i dalje postoje u našoj privredi) samo u dopunskom obliku, uz znatno manje učešće u ukupnom financiranju. Ne samo da se daje nova uloga i određuje visina kredita, već *uspostavlja i novi društveni odnos u formiranju i raspolaganju sredstvima koja služe kao osnov kredita*. Paralelno s tim, sve jasnije se ističe karakter vlasništva, uslovi pod kojima se daju društvena sredstva, tko ih usmjerava, „cijena društvenih sredstava“, mogućnosti emisije hartija od vrijednosti svojstvenih samoupravnom privrednom sistemu, ostvarivanje koncepcije raspolaganja cjelinom dohotka od strane udruženog rada — sve u uslovima dalje egzistencije robne proizvodnje i tržišnog mehanizma.

B. Osnovi novog financijskog mehanizma ekonomije udruženog rada

Novi sistem odnosa u ekonomiji „relativno udruženog rada“ morao je postaviti tri „ugaona kamena“ u neophodnoj društvenoj cirkulaciji dohotka i akumulacije:

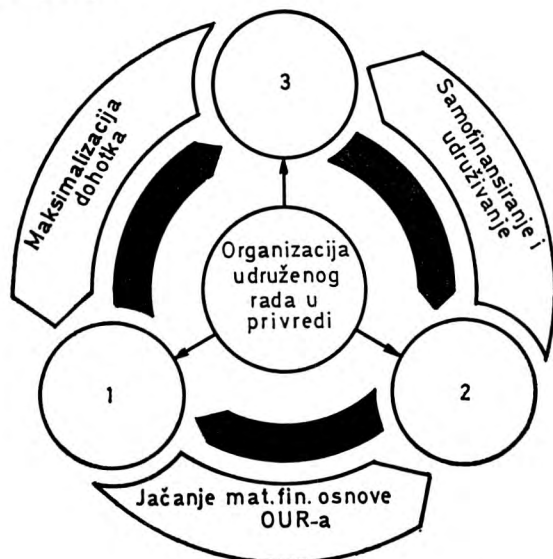
1) Naglašeni društveni karakter dohotka, sada potpuno vezanog za organizaciju udruženog rada privrede,

2) Stvarno ostavljanje sredstava reprodukcije organizaciji udruženog rada privrede (izvan sistema banaka i drugih posrednika, uz jačanje samofinanciranja),

3) Razvijeniji koncept i nivo samofinanciranja, koji neminovno iz toga proizlazi. Naime, samofinanciranju se više ne pristupa u najužem smislu riječi (vezanog za organizaciju udruženog rada), već znatno šire, kao samofinanciranje grana, reprodukcioni cjelina, odnosno privrede u cjelini. Ustavno je načelo da je polazna i krajnja tačka cirkulacije dohotka upravo dohodak organizacija udruženog rada privrede, stvaraoca vrijednosti.

koletiva, ali i društva u cjelini, društveno usmjeravati, vezivati, udruživati, koncentrirati i sl. U *uslovima vrlo izražene sklonosti investiranju svakog subjekta*, uz preferiranje internog ulaganja, u nedostatku ekonomskih sankcija za sve negativne rezultate zbog neracionalnog investiranja, redovito je dovođilo do *slabe mobilnosti akumulacije, pretjeranih investicija* u odnosu na akumulaciju, visoku sklonost potrošnji, nisku stopu samofinanciranja privrede, mislimo pri tome upravo na takve pojedinačne privredne subjekte. Uz navedene institucionalne uslove postoji i vrlo snažno djelovanje nestabilnosti (inflacije) u privredi, koja dovodi do opadanja interesa za vlastitu akumulaciju, pretjeranog zaduživanja i bujanja kreditnih obaveza (kamata i otplata).

Novi odnosi u financiranju mogu se šematski prikazati u obliku dva zatvorena koncentrična kruga s nizom povratnih sprega i međusobnih utjecaja:

U središtu svih tokova u reprodukciji sada treba da se nalazi ćelija privrednog sistema — organizacija udruženog rada privrede. Sada nam se postavlilo pitanje: gdje započeti taj novi lanac međusobnih veza i utjecaja? *Prvo*, jačanjem materijalno-financijske snage te ćelije privrednog sistema, *drugo*, povećanjem samofinanciranja (uz razvijeniji sistem društvenog reguliranja raspodjele, te jačanje društvene strane dohotka i akumulacije) i *treće*, maksimalizacija dohotka i veća efikasnost privrednog sistema.

a) *Financijski mehanizam u funkciji jačanja materijalno-financijske osnove udruženog rada*

Odnosi u financiranju reprodukcije i djelovanje bankarsko-kreditnog mehanizma doveli su, vidjeli smo, do velike zaduženosti privrede kod banaka, uz opadanje stvarne stope samofinanciranja privrede. Viša stopa samofinanciranja se sve više uzima kao osnovna pretpostavka novog koncepta financiranja reprodukcije samoupravne privrede.

Kreditni odnos je hipertrofiran. Privredni subjekti u posljednjim godinama pokrivaju svega 2—6% ulaganja u osnovna sredstva (bez amortizacije). Otplate kredita su u posljednjim godinama gotovo dva puta iznad sredstava unijetih u poslovni fond (1978 — 198%), i preko 69% ukupnih sredstava za financiranje privrede (poslovni fond i amortizacija). Veliki dio amortizacije se time „pre-

tvorio“ u čisto „bankarska sredstva“, koja dalje jačaju kreditni odnos. Time se i sredstva, koja se koriste za prostu reprodukciju, transformiraju u „bankarska sredstva“. U posljednjoj dekadi privrednog razvoja 1968—1978. na taj način je zahvaćeno i prenjeto na bankarski mehanizam (i kasnije vraćeno kao kredit privredi) oko 31 milijarda dinara, što predstavlja 69% sredstava unijetih u poslovni fond privrede u 1978. godini i 37% ukupne amortizacije.

Sopstvenim sredstvima od svega 15,8% u ukupnim isplataima u investicije privreda nije u stanju da učini „prvi korak“ u povećanju *samofinanciranja, međusobnog udruživanja sredstava i rada*, uz smanjenje zavisnosti od bankarskih kredita.

Stope akumulativne i reproduktivne sposobnosti društvene privrede dugoročno dobijaju tendenciju opadanja.

Stopa akumulativne i reproduktivne sposobnosti društvene privrede

— u % —

	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.
Stopa akumulativne sposobnosti privrede	10,0	7,9	6,6	8,0	6,5	7,9	3,1	3,0
Stopa produktivne sposobnosti privrede	14,2	12,2	10,2	12,4	10,3	8,4	7,6	...
Učešće akumulacije u dohotku	16,8	15,3	16,4	18,2	13,9	6,9	10,5	10,8

Finansijski mehanizam u procesu stvaranja akumulacije i financiranja reprodukcije doveo je do stvaranja „začaranog kruga siromašenja privrede i stalnog življenja na kredit“. Naime, niska stopa amortizacije, finansijsko osiromašenje privrede i „izvlačenje“ viška rada kroz raspodjelu u druge sektore potrošnje (lične, zajedničke i opće) dovode do direktnog jačanja finansijskog potencijala banaka i sredstava drugih sektora, koji se automatski „hrane“ na „inflacijom povećanom dohotku“.

Stvorena su dva zatvorena kruga: prvi, siromašenje privrede, i automatsko jačanje akumulacije ovih sektora (javni sektor, sektor stanovništvo, banke), a zatim drugi krug — ta sredstva finansijskim mehanizmom i sistemom, koncentrirana kod banaka — ponovno se vraćaju u privredu, ali kao klasičan kredit. Privreda stvara dohodak i održava kontinuitet procesa proizvodnje i investicija pomoću bankarskog kredita i zaduživanja. Proces siromašenja i slabljenja finansijske osnove udruženog rada time je ostao otvoren.

Takvim procesima i ponašanjem privrede, kojima je formiran permanentno visok pritisak na bankarski kredit (koji banke često ni sa 50% ne mogu pokriti) doprinjeli su i odnosi kamate na kredite s jedne strane i stope inflacije i „dohodnih efekata“ u procesu investicija s druge.

Kamata na društvena sredstva (sada davana na kredit) je izuzetno *niska*. Prosječna kamata na kredite iznosi oko 7%. Nasuprot tome, stopa inflacije u posljednjoj dekadi iznosi prosječno 15,2%, mada se u nekoliko posljednjih godina kreće u rasponu između 16% i 24%. Normalno bi bilo očekivati da je kamatna stopa iznad stope inflacije, bar za nekoliko indeksnih poena.¹⁸

U našoj privredi kamata na kredite je za dva do tri puta ispod stope inflacije. Stopa inflacije u našoj privredi je istovremeno dva do tri puta iznad stope u razvijenim privredama, a *kamata gotovo tri puta ispod te stope u razvijenim privredama*. Ne samo da je kredit jevtin, već je pretvoren u „nagradu“ za ulazak u investicije. Interes za sopstvenu akumulaciju u inflaciji slabi, dok tražnja za tuđim sredstvima uzetim na kredit, gotovo besplatno, enormno raste.

U takvom mehanizmu i djelovanju instrumenata u tokovima akumulacije i formiranju investicija, sve investicije u početku izgledaju rentabilne, a održavaju se na vrlo visokom nivou učešća u društvenom proizvodu, često i preko 36%, i nacionalnom dohotku od 45%. U još nedovoljno izgrađenom mehanizmu odgovornosti za racionalnu upotrebu sredstava, efekti u dohotku često izostaju, akumulacija privrede opada. Lako dolaženje do kredita održava svaku započetu investiciju, što dovodi do „cijepanja i drobljenja društvenog kapitala“ na vrlo veliki broj subjekata, što u krajnjem slučaju dovodi do opadanja društvene efikasnosti investicija (kapitalni koeficijent je povećan sa 1,46 na 2,41 u periodu 1976—1980. godina). Stalno visoke investicije s dugim rokovima izgradnje (koje inflacija dodatno poskupljuje) stalno traže dodatna sredstva kredita banaka, nastaje prezaduženost privrede i nemogućnost plaćanja otplata i tako niske kamate. Tražnja privrede ne slabi. To dovodi do sve većeg jaza u investicijama i štednji (akumulaciji). Financijski mehanizam nastao na toj osnovi dovodi do *otvaranja procesa deficitnog financiranja*. Ovaj proces se razvija na taj način što zbog dužine izgradnje i djelovanja inflacije — investicije poskupljuju (ali i zbog izostanaka dodatnog dohotka iz nove investicije), traže se dodatna sredstva za završenje investicija. Pošto vlastitih slobodnih sredstava privreda nema, a udruživanje je na samom početku i nerazvijeno, pritisak na sredstva kod banaka stalno raste. Banke su uglavnom angažirale sva slobodna sredstva, a čestim odlaganjem otplata kredita smanjuje se priliv sredstava, što dovodi do procesa „pokrića“ investicija iz kratkoročnih sredstava. Transformacija transakcionog (tekućeg) novca u investicije u posljednjim godinama iznosi od 38—

¹⁸ U razvijenim privredama koje su nešto više pogođene inflacijom (Italija, V. Britanija, SAD) u kojima je stopa inflacije često između 10—14% kamata se nalazi između 17 i 19%. Ekonomisti u tim zemljama su se čudili što su izvjesno vrijeme u SAD banke davale zajmove uz kamate niže od stope inflacije. „Mi ne možemo podržavati kampanju protiv inflacije dokle god kamate na zajmove ne budu bar 5 poena iznad stope inflacije“ (Dolar-cena stabilnosti, Ekonomska politika, br. 1441, od 12. XI 1979, str. 48).

39% ukupnih kratkoročnih sredstava u bankarskom sistemu. Posljedica djelovanja tog mehanizma je i stalni rast cijena, inflacija.

U takvim odnosima teško je očekivati jačanje procesa koncentracije sredstava u privredi, izmjenu strukture nosilaca akumulacije i porast samofinanciranja privrede.¹⁹

U djelovanju takvog finansijskog mehanizma pred našu teorijsku misao su se postavila slijedeća pitanja:

1) Kako jačati finansijsko-materijalnu osnovu privrednog sektora (sektora organizacija udruženog rada u privredi) i kakve instrumente i mehanizme izgraditi, odnosno dograditi, eventualno usavršiti, da bi se taj proces konačno prekinuo, a novi počeo odvijati,

2) Kako povećati interes i motivaciju ovih subjekata za jačanje akumulacije, nasuprot potrošnji,

3) Kako osigurati da se odliveni dohodak i akumulacija iz ovog sektora u druge sektore (što je kao proces nužnost svake razvijene privrede) ponovno vrati u ovaj vitalni sektor, gdje će se oploditi i iz dijela dodatnog dohotka omogućiti financiranje drugih sektora.

Makroekonomski promatrano, u pogledu prvog pitanja, odgovori se traže na slijedećim segmentima:

a) Društveno i samoupravno reguliranje raspodjele dohotka, jer dohodak je društveni odnos, rezultat rada društva u cjelini, ne samo individualnog kolektiva, ne njegov monopol ili grupno-svojinjska kategorija. Ovim bi se pokušala postići dva efekta: *prvo*, reguliranje svih oblika potrošnje, uz orijentaciju na jačanje akumulacije privrednih subjekata; *drugo*, stvaranje šire osnove za udruživanje rada i sredstava, jer „radnik relativno sve više zavisi od ukupnog društvenog dohotka, a sve manje do dohotka u sopstvenoj organizaciji udruženog rada“.²⁰ Ovdje bi se mogao dodati i *treći* elemenat, naime, nužnost prevazilaženja ove faze u kojoj je svaka organizacija udruženog rada „prvenstveno zaokupljena pitanjem sopstvene reproduktivnosti i borbe za uspješnije privređivanje...“.²¹

Jer, smisao odnosa u financiranju reprodukcije društva u cjelini je upravo u tome da se preko samoupravnog udruživanja osigura da radnik upravlja cjelinom društvenom kapitala. Tek tada se može govoriti o stvarnom procesu odumiranja države i svih drugih

¹⁹ Privreda manjak akumulacije pokriva iz sektora stanovništva, sektora ostalih organizacija i društveno političkih zajednica, kao i iz inostranstva (obično preko banaka). To sve dovodi do pogoršavanja finansijske osnove privrede. Tako sredstva stanovništva u posljednjim godinama pokrivaju deficit privrede sa oko 45—49%, ostalo su sredstva ostalih sektora. (Dr M. Jovanović: Uzroci i dimenzije zaduženosti jugoslovenske privrede, Jugoslovensko bankarstvo, br. 11—12, 1977, str. 25 i Ekonomska politika, br. 1445, od 18 februara 1980, str. 17).

²⁰ E. Kardelj: Slobodni, udruženi rad, Radnička štampa, Beograd, 1978, str. 58.

²¹ E. Kardelj: Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi, Radnička štampa, Beograd, 1972, str. 42.

oblika financijskog posredovanja (banke, fondovi i sl.) u ime, ili za račun udruženog rada.²²

b) Drugi segment ovog problema odnosi se na pitanja *kakve instrumente i mehanizme izgraditi*, odnosno dograditi, da bi se ovaj, već dugo zacrtani proces, počeo konačno odvijati. Postoji u tome sve veća suglasnost među ekonomistima, da je potrebno izgraditi sistem *minimalne stope društvene akumulacije*, koja bi imala funkciju održavanja dovoljne društvene rentabilnosti investicija, selekciju investicija, uz „minimum prihvatljivosti odnosa u raspodjeli dohotka“ (koji nisu zadovoljavajući i ne mogu se spontano formirati u zoni optimalnosti).²³

Na taj način očekuje se onemogućavanje autarhičnog i atomiziranog investiranja i odlučivanja o sredstvima reprodukcije, atomiziranja i „drobljenja“ akumulacije, a uz nemogućnost racionalnog društvenog investiranja u vlastitu organizaciju (uz onemogućavanje usmjeravanja tog dijela dohotka u lične dohotke i zajedničku potrošnju) *orijentirati će privredne subjekte na udruživanje sredstava*, integraciju rada i stvaranje većih tehnoloških i razvojnih cjelina.

Prema nekim shvatanjima tu se može raditi i o obračunavanju *interne kamatne stope u poslovna sredstva, minulih društveni rad*, koja bi ostajala ovim organizacijama kao *dohodak od sredstava*. Jer, ne radi se o grupnoj, već društvenoj svojini sredstava za proizvodnju u samoupravnom socijalizmu. Radi se uvijek o ulaganju društvenog kapitala, tako da i uži kolektivitet treba da je uračuna i plaća sam sebi (nasuprot uplatama, u prvoj fazi razvoja, u društvene investicione fondove). Dakle, sada nema razlike da li se proces ulaganja akumulacije vrši posuđenim sredstvima, zajedničkom ulaganju ili o samofinanciranju privrede. Jer, povećani dohodak nastao upotrebom društvenog kapitala nije samo rezultat kolektiva koji ga koristi, već i društvenog rada u cjelini.

Drugi instrument je *formiranje odgovarajuće stope amortizacije*, koja je, vidjeli smo, do sada deprecirana u jednoj izrazito inflatornoj ekonomiji. Ovim bi se djelovanje, odnosno uvođenje u život, prethodnog instrumenta, samo potenciralo, a kriteriji društvenog vrednovanja cijene tekućeg i minulog rada u cijeni robe (kao društvenom odnosu) i raspodjeli dohotka — dobili bi više na značaju. *Treći instrument*, odnosno cijeli podsistem ekonomskog sistema, je *kamatni mehanizam*. Uz već izvršeno ukidanje mogućnosti stvaranja vlastite akumulacije banaka, te naglašeni društveni

²² „Kada udruženi radnici počnu upravljati zajedničkim društvenim kapitalom neposredno sa svog radnog mesta, a ne preko nekog svog političkog predstavnika — sem u onoj meri u kojoj je regulativna i planska uloga države neophodna — može se govoriti i o značajnim počecima procesa koje marksisti nazivaju „odumiranje države“, (E. Kardelj: Protivrečnosti društvene svojine . . . , str. 67).

²³ Dr S. Radmilović: Kamata i srodni instrumenti u socijalističkom samoupravnom sistemu, Institut društvenih nauka, Beograd, 1980, str. 58.

karakter dohotka i akumulacije, stvorene su široke mogućnosti za duboke izmjene u kamatnom mehanizmu i politici kamatnih stopa (sve u pravcu jačanja akumulacije u sektoru organizacija udruženog rada u privredi). Mehanizam cirkulacije i društvenog usmjeravanja akumulacije ne može da mimoide teoriju i politiku kamatne stope u samoupravnom sistemu. U uslovima kada je realna kamata na sredstva negativna i kada iznosi od minus 12—18%, teško je očekivati „neuposleni dohodak“ — kada svako realno ulaganje donosi godišnji dohodak po stopi od 2—3 puta iznad kamate. Na duboko izmjenjenim društvenim odnosima, društvenim sredstvima proizvodnje, jedinstvenoj funkciji neposrednog rada i društvenih sredstava, kamata u samoupravnom sistemu prestaje da postoji kao osnova eksploatacije i sukoba interesa, koji postoje u kapitalizmu (industrijski kapital — bankarski kapital, profit — kamata, preduzetnička dobit — kamata, kamata kao puki prihod od vlasništva pod novčanim kapitalom i dr.).²⁴ Kao dohodak od društvenih sredstava *plaćena kamata na kredite bankama*, smatra se, mogla bi se koristiti samo za reinvestiranje u privredne investicije, dok je *sredstva pasivne kamate* (na sredstva kod banaka) moguće unijeti u fond za proširenu reprodukciju (ne u ukupan prihod, ili dohodak, čime se izbjegavaju društveni zahvati i oporezivanje). Time bi se postepeno povećavala masa akumulacije u privredi i *stopa samofinanciranja* ovog vitalnog sektora privrede. Ovo prije svega iz razloga što se sredstva plaćene kamate privrede na kredite banaka u posljednjim godinama približavaju iznosu neto akumulacije privrede (unos u poslovni fond). Sada se postavlja novo pitanje: tko treba (i može) da raspoláže i usmjerava tako značajna sredstva stvorena kamatnim mehanizmom? Odgovor se traži na relaciji: kako da se to *stavi u funkciju udruženog rada privrede* (ne samo osnivača banaka), kako ih usmjeravati i dr., što je značajna komponenta novog privrednog sistema i finansijskog mehanizma.

Sredstva plaćenih kamata privrede moguće je voditi posebno u bankarskom sistemu, kojim sada upravlja udruženi rad, osnivači banaka, a mogu služiti kao *inicijalna sredstva za podsticanje procesa udruživanja rada i sredstava, zajedničkog ulaganja*, smanjujući osnovu za dalje bujanje kredita banaka.

U takvim odnosima postavlja se i pitanje *položaja sektora stanovništva*, koji postaje dominantan u formiranju i ponudi viška akumulacije (uglavnom preko bankarskog sistema). Postoje teorijski razrađeni koncepti, ali i realne mogućnosti, da se kod ovog sek-

²⁴ Nažalost, ovdje nismo u mogućnosti da dajemo širu teorijsku interpretaciju kamate u samoupravnom sistemu, što prelazi okvire ovog rada. Za interesirane upućujemo na slijedeće radove: Dr S. Komazec; Novac, kredit i kamata u samoupravnom socijalizmu, NIP, Štampa, Šibenik, 1975, Institut društvenih nauka, Beograd: Kamata u uslovima samoupravne socijalističke privrede, Beograd, februar, 1980. Udruženje banaka Jugoslavije: Studija o kamatnoj stopi u Jugoslaviji, Beograd, 1979.

Neto akumulacija, sredstva kamata i dohodak privrede²⁵

— iznosi u milijardama —

	1975.	1976.	1977.	1978.
Neto akumulacija privrede (Pb)	25,2	21,4	33,5	41,1
Plaćena kamata privrede (Ka)	20,6	27,6	33,5	37,6
Naplaćena kamata privrede (Kp)	3,6	5,3	5,5	3,3
Odnos plaćene kamate prema neto akumulaciji privrede u %	81,7	128,9	100,0	92,0
Više (neto) plaćena kamata privrede (Ka—Kp)	17,0	22,3	27,8	34,5
Odnos neto plaćene kamate prema neto akumulaciji privrede	67,5	104,2	83,0	83,5

tora u njegovom povezivanju s privredom (za sada posredno, preko banaka) znatno poveća kamatna stopa na štednju, te *približi neto dohodnoj stopi privrede*, ali da se s druge strane značajnije poveća kamata na kredite stanovništvu (potrošačke), uz duže rokove, znatno manje sopstveno učešće u kreditu i dr. Time bi ovaj sektor uglavnom pokrивao „svoje“ kamate, a ne privreda, čime bi novi koncept kamalnog mehanizma dobio i realnu osnovu. Istina, postoje i otpori ovom konceptu, zahtjevi za snižavanje, čak i ukidanje kamatne stope kod nas, ali su oni teorijski već uglavnom prevaziđeni.

Drugo pitanje koje se postavlja, paralelno s naprijed navedenim, jeste, *kako povećati motivaciju i interes samih subjekata u privredi za jačanje akumulacije*, nasuprot tekućoj potrošnji (ličnim dohocima, općoj i zajedničkoj potrošnji).

U ovoj fazi istraživanja se kreću u tri pravca:

a) Sistemom raspodjele dohotka, uz formiranje minimalne (diferencirane) stope akumulacije, spriječiti da akumulacija i dalje predstavlja „rezidualnu“ stavku, ostatak u raspodjeli, nakon podmirenja svih oblika potrošnje.

b) Stvaranje određenih oblika hartija od vrijednosti koje će osigurati permanentnu cirkulaciju akumulacije i amortizacije društvenih sredstava (minulog rada), unutar sektora privrednih subjekata (uz gransko, regionalno, međurepubličko prelijevanje i povezivanje akumulacije, što je do sada ispoljeno kao značajna slabost u cirkulaciji akumulacije).

c) *Motivacija za akumulaciju* (buduću potrošnju, „odloženu tekuću potrošnju“), za maksimalizaciju akumulacije, u posljednje vrijeme se pokušava povećati preko *povratnih efekata akumulacije*.

²⁵ Izvor: Jugoslovensko bankarstvo, br. 7—8, 1978. i 10, 1979. i dr S. Komazec: Reprodukciona cijena i kamata u samoupravnom ekonomskom sistemu, Jugoslovensko bankarstvo, br. 6, 1980.

Naime, radi se o učešću radnika u povećanom dohotku nastalom iz plasmana akumulacije u investicije, što traži nova rješenja po osnovi *minulog rada* u sistemu i rezultatima proširene reprodukcije. Sistem se nalazi pred traženjem instrumenata i mehanizama koji će osigurati: (1) povećanje motivacije za akumulaciju radnika udruženih u pojedinačne kolektive koji upravljaju društvenim sredstvima, (2) uže i neposrednije povezivanje akumulacije sektora stanovništva sa sektorom organizacija udruženog rada privrede, bez posredništva banaka (uz novi položaj interne banke u tom spajanju rada sredstava)²⁶, (3) motivacija za akumulaciju preko sistema udruživanja rada i sredstava. Ovo pitanje je pod dominantnim interesom, kako naše teorijske misli, tako i praktično-političke akcije društva u cjelini.

Iznalaženje rješenja na ovom području dat će odgovore i na treće pitanje: izgradnje novog mehanizma koncentracije, cirkulacije i veće društvene efikasnosti akumulacije. Naime, dobijanja odgovora na pitanje kako osigurati da se odliveni dohodak i akumulacija iz ovog sektora u druge sektore (što je nužnost svake razvijene robno-novčane privrede) ponovno vrati u ovaj vitalni sektor privrede.

b) *Samofinanciranje — koncepti, slabosti i novi mehanizam udruživanja*

Samoupravni ekonomski sistem, prema novim teorijskim shvaćanjima, zahtjeva samofinanciranje proširene reprodukcije udruženog rada, čime se odbacuje koncept tržišta kapitala, koji odgovara čistom tržišnom socijalizmu.²⁷ Koncept samofinanciranja reprodukcije i razvoja, polazi od toga da je društvena akumulacija locirana kod sektora organizacija udruženog rada privrede, da se mobilno ponaša u pravcu cirkulacije, udruživanja, integracije i optimalnih društvenih rezultata u reprodukciji.

I dalje je ostala, kako teorijska, tako i praktično-politička dilema: *koja je stopa samofinanciranja optimalna* za ovaj sektor i dostignuti nivo ekonomskog razvoja Jugoslavije. Međutim, postoji jedinstven stav da je ova stopa niska i da bi morala biti znatno viša. Konceptijski, kao višedimenzionalan proces, samofinanciranje se u našoj teoriji tretira na različit način. Istina, ovo se može različito promatrati prema: organizacionoj strukturi privrede i finansijskog sistema, stupnja povezanosti privrednih i drugih segmenata siste-

²⁶ Ovo sve u uslovima samoupravnog sistema koji institucionalno omogućava stvaranje takvih oblika hartije od vrijednosti koje bi bile slične akcijama u kapitalizmu.

²⁷ Logičan je razvoj, potpuno u duhu samoupravnog sistema, da je *odbačen koncept „tržišta kapitala“*, kao i *koncept državnih investicionih fondova*, a u posljednjoj fazi razvoja i isključivo *bankarski sistem financiranja*, uz opredjeljenje za *bazni koncept samofinanciranja* (bez posrednika: države, banaka i mehanizma finansijskog tržišta kao isključivog regulatora kretanja akumulacije).

ma, razvijenosti financijskih institucija i instrumenata u privredi i karaktera društveno-ekonomskih odnosa.

U samoupravnom sistemu, imajući u vidu sve naprijed navedeno, samofinanciranje se može promatrati u više ravni:

1) Samofinanciranje u užem smislu (po subjektima u reprodukciji),²⁸

2) Samofinanciranje u širem smislu (po sektorima, granama, grupacijama), i

3) Opće društveni oblik samofinanciranja privrede u cjelini, (preko udruživanja rada i sredstava, samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora o zajedničkim programima razvoja i sl.).

Bez obzira na koncepcijski pristup u našem privrednom sistemu, postoje gotovo jedinstveni stavovi da je potrebna znatno viša stopa samofinanciranja samoupravne privrede, jer *bez toga nema ovladavanja udruženog rada privrede cjelokupnim sredstvima*, ni konstituiranja proširene reprodukcije na samoupravnim osnovama. Često se ističe da „samofinanciranje treba da postane osnovni oblik financiranja reprodukcije i osnovni oblik cirkulacije i ulaganja sredstava u proširenu reprodukciju”.²⁹ Istina, još ne postoji jedinstvena metodologija za mjerenje stupnja samofinanciranja u jugoslavenskoj privredi. Postoji nekoliko pristupa, s brojnim indikatorima, sve u zavisnosti od cilja koji se želi dokazati, rezultata do kojih se želi doći, da bi se dobili odgovarajući argumenti za određenu tezu.

Uglavnom su se izdiferencirala tri koncepta samofinanciranja.

1) Odnos mase bruto akumulacije i realnih investicija (osnovna sredstva i zalihe) — S’.

2) Drugi pristup konceptu samofinanciranja polazi od toga da se od ukupne akumulacije oduzmu dospjeli anuiteti i takva sredstva stave u odnos s realnim ulaganjima (S’). Sektor privrede stvarno raspolaže s neto sredstvima (umanjenje za obaveze prema bankama i drugim kreditorima), ali pod pretpostavkom da se ova dva sektora i dalje nalaze odvojena jedan od drugog i po raspolaganju i usmjeravanju sredstava i ciljevima ulaganja u reprodukciju.³⁰

²⁸ U prethodnom periodu samofinanciranje je najčešće tretirano u najužem smislu. Međutim, dubokim promjenama privrednog sistema u posljednjoj fazi razvoja potenciranjem društvenog karaktera dohotka i rada, njihovog udruživanja i dr. nameće kao optimalno rješenje *samofinanciranje u najširem smislu*, kao opće društveni oblik samofinanciranja.

²⁹ Prednosti i nedostaci samofinanciranja detaljnije su obrađeni u radovima dr. M. Ilić: *Samofinanciranje proširene reprodukcije u privredi Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1976. i dr. S. Komazec: *Institucije i mehanizmi financiranja proširene reprodukcije*, izd. Fakultet za vanjsku trgovinu, Zagreb, 1977. Ovdje nema potrebe da to šire razmatramo.

³⁰ Ova pretpostavka u posljednjoj fazi razvoja i transformacije bankarskog sistema objektivno više ne postoji. Naime, banke treba da postanu financijske asocijacije udružene privrede, osnivača banaka, a ne odvojene sredstvima, interesima i politikom od te privrede.

3) Restriktivniji koncept, u kojem se od sredstava poslovnog fonda i amortizacije oduzmu sredstva anuiteta i takva sredstva stave u odnos prema realnim i finansijskim ulaganjima (S''').

U svim konceptima samofinanciranja i dalje ostaje dilema:

a) što uzimati kao izvor financiranja,

b) što uzeti kao oblik ulaganja i angažiranja novčanih sredstava u reprodukciji.

Prema sva tri koncepta samofinanciranja ova stopa je niska za jednu samoupravno organiziranu privredu.

Stopa samofinanciranja prema različitim konceptima³¹

— u % —

	S'	S''	S'''	S_0^*	S_{Am}^*	S'_{Am}
1965.	94,7	39,8	25,1	28,9	36,7	24,2
1970.	64,9	31,1	19,1	27,1	48,8	28,4
1974.	66,8	42,8	23,6	35,1	40,6	33,3
1975.	60,9	34,6	23,9	36,1	31,1	31,1
1976.	60,3	19,2	16,0	34,5	37,9	37,9
1977.	51,6	30,3	21,2	36,5	29,2	27,8
1978.	52,9	21,9	11,6	34,4	30,0	24,8

Visina samofinanciranja privrede je niska po svim konceptima. U sistemu u kojem neposredni proizvođač treba da raspolaže cjelokupnim dohotkom, da odlučuje o njegovoj upotrebi, mora postojati znatno viša stopa samofinanciranja.³² Teško je, međutim, odrediti određeni procenat optimalne stope samofinanciranja.

U pogledu novog mehanizma samofinanciranja mogli bismo istaknuti slijedeće momente:

1) Samofinanciranje se ne može vezati za pojedinačnog subjekta, već njegov *oblik u najširem smislu riječi* (udruživanje, povezivanje, međusobni krediti unutar privrede i sl.).

³¹ Izvor: dr S. Komazec: Institucije i mehanizmi financiranja proširene reprodukcije..., str. 58—59.

³² Uz izvjesne metodološke razlike, stopa samofinanciranja u razvijenim kapitalističkim privredama (koje uz to imaju razvijeno tržište kapitala, sposobno da prenosi sredstva s finansijskih posrednika na poduzetnike — investitore) je znatno viša. Ona dostiže slijedeće stope: SR Njemačka 79%, Francuska 75%, Belgija 75%, Italija 61%, Holandija 67% itd. (Vidjeti: Ekonomist, br. 3—4, 1971, str. 586).

S_0^* — stopa koja označava učešće sektora organizacija udruženog rada u investicijama u osnovna sredstva

S_{Am}^* — pokriće investicija u osnovna sredstva iz amortizacije

S'_{Am} — pokriće investicija u osnovna sredstva iz amortizacije poslije „korekcije“ amortizacije za iznos zahvaćen otplatama iz anuiteta

2) *Otplate kredita* (i kamate) sada treba u smislu mogućeg njihovog raspolaganja od strane udruženog rada preko banaka (u kojima se koncentrira taj dio društvenog dohotka) *retirati kao sredstva privrede*, ne umanjujući za taj iznos vlastita sredstva privrede. Kada bi se tako postupalo udruženi rad bi financirao svoja realna ulaganja u promatranom periodu u slijedećim procentima (uključujući i otplate i neto plaćene kamate, koje se ne bi kasnije preko banaka davale u obliku kredita, već u projekte za zajednička ulaganja):

1974.	78,8%
1975.	72,4%
1976.	74,5%
1977.	63,8%
1978.	65,4%

Ovo je sada znatno viša stopa samofinanciranja, što je u samoupravnom sistemu, u kojem udruženi radnik treba da odlučuje o svim tokovima reprodukcije, realniji pristup.

3) *Otvoreni procesi udruživanja rada i sredstava* ovim dobijaju realne osnove za brži razvoj, uz istovremeno *prevladavnje bankarskog kreditnog odnosa u privredi*. Time se otvara proces njihovog bržeg pretvaranja u dominantni oblik koncentracije, povezivanja i cirkulacije akumulacije.

Da pogledamo, konačno, i taj viši društveni oblik samofinanciranja privrede, uz izgradnju odgovarajućeg finansijskog mehanizma u tome.

C. Udruživanje tekućeg i minulog rada — osnovni mehanizam cirkulacije akumulacije

Osnovno pitanje koje se postavlja jeste: kako osigurati koncentraciju sredstava reprodukcije u uslovima gotovo potpune decentralizacije sredstava i odlučivanja. Jer, koncentracija i društveno usmjeravanje sredstava je neophodnost, *spiritus movens* daljeg razvoja novog društveno-ekonomskog sistema u ovoj fazi razvoja.

Neka osnovna pitanja koja se pred teorijsku misao postavljaju u novoj fazi razvoja su: 1) kako uz stalni proces jačanja sredstava sektora organizacija udruženog rada privrede ova sredstva adekvatnije koncentrirati i *usmjeravati procesima udruživanja rada*, 2) *Kakve mehanizme izgraditi* i nove instrumente uvesti u privredni i finansijski sistem kojim bi se neposredno udruživanje „rada i sredstava“ ubrzalo (mada se radi u osnovi o udruživanju rada — tekućeg i minulog), 3) *Kako ubrzati ovaj proces*, da taj odnos postane dominantan u financiranju reprodukcije i kretanju akumulacije (uz adekvatno smanjivanje značaja klasičnog kreditnog odnosa).³³

³³ Tu se, u stvari, nalaze i odgovori na pitanja prevazilaženja otuđenosti sredstava banaka od udruženog rada i mogućnosti njihovog kompletnog stavljanja u funkciju udruženog rada.

U dosadašnjem razmatranju modaliteta udruživanja rada i sredstava polazi se od nekoliko mogućnosti:

1) *Neposredno udruživanje* unutar privrednih subjekata (ili preko internih banaka), čime se isključuje bankarski sistem, u cilju ostvarivanja zajedničkog programa, rješavanja nekih vitalnih pitanja reprodukcije, kao i povezivanje dijela vlastite akumulacije s akumulacijom drugih osnivača banaka.³⁴

2) Udruživanje (namjensko) preko bankarskog sistema,

3) Nenamjensko udruživanje sistemom depozitno-kreditnog ustupanja akumulacije preko banaka.

Neposredno udruživanje može se razvijati u pravcu da bude: a) bespovratno ustupanje akumulacije (infrastruktura, informacijski sistemi, istraživačke i razvojne djelatnosti i sl. uglavnom na zakonskim osnovama), b) udruživanje radi ostvarivanja zajedničkog dohotka (uz jačanje institucije učešća u zajedničkom ostvarenom dohotku, nasuprot kamatne stope, uz obavezu vraćanja udruženih sredstava),

c) udruživanje kao oblik ustupanja akumulacije u kreditnom obliku. Ovaj oblik udruživanja može se odvijati u dvije varijante: prvo, kao *međusobno* ustupanje akumulacije u kreditnom obliku, i drugo, ustupanje akumulacije *namjenski* u kreditnom obliku *preko poslovne banke* (namjenski depoziti za konkretan program i korisnika, što dovodi do privremene otuđenosti u raspolaganju sredstava od udruženog rada).

Treći modalitet povezivanja i cirkulacije akumulacije preko depozitno-kreditnog ustupanja dovodi do otuđivanja u raspolaganju sredstvima od nosilaca dohotka, uz jačanje klasičnog kreditnog odnosa i bankarskog sistema za sebe.³⁵ Ovaj sistem je u sadašnjoj fazi dominantan, odvija se posredstvom banaka, te bi ga trebalo postepeno transformirati u prva dva oblika koji više odgovaraju sistemu ekonomije udruženog rada.

Brzina i razvoj novih društveno-ekonomskih odnosa u sferi udruživanja uglavnom će zavisi od nekoliko faktora:

1) Jačanja finansijske snage i samofinanciranja sektora organizacija udruženog rada privrede,

2) Reguliranje sfere raspodjele, uz jačanje komponente akumulacije, što smo prethodno šire obradili,

³⁴ U strukturi sredstava banaka u 1978. godini učešće udruženih sredstava je simbolično i iznosi svega 0,1%, dok depoziti iznose 61,2%, krediti 38,2% i obaveze po izdatim vrijednosnim papirima 0,5%. (Izvor: Jugoslovensko bankarstvo, br. 10, 1979).

³⁵ Dosadašnji razvoj i funkcioniranje bankarskog sistema razvijali su uglavnom oblik indirektno (nenamjenske) koncentracije sredstava, koji je donekle, preuzet iz kapitalističkog društveno-ekonomskog sistema i „presaden“ na samoupravni produkcijski odnos, što je dovodilo do poznate deformacije u korištenju i usmjeravanju ovih sredstava, uz stalno jačanje klasičnih, „bankarskih sredstava“ i kreditnog odnosa.

3) Motiva udruživanja i institucija, koje je nužno izgraditi, da bi interes čelije sistema za privremeno ustupanje akumulacije drugom subjektu dobio posebnu potenciju.

U pogledu motiva direktnog ustupanja i povezivanja akumulacije, već sada je sigurno da postoji tri ugrađena elementa: a) Naknada za ustupljena sredstva (odnosno kamata), b) Osiguranje dodatnih sredstava za kasnije vlastito ulaganje (u slučaju redovnog vremenskog nepoklapanja procesa formiranja i upotrebe akumulacije), c) Realizacija zajedničkih programa (zajedničkog dohotka, ulaganja). Ovdje interes i motivi udruživanja prelaze samo brigu da se pozajmljena sredstva na vrijeme vrate i naplati kamata.³⁶ Razvojni ciljevi subjekata koji udružuju sredstva, koji često nemaju neposredne financijske efekte (razvojni programi i kooperacija, tehnološko povezivanje, osiguranje energije i sirovina, viši oblici integracije, osiguranje plasmana i tržišta, izvoz i dr.) čime reprodukcioni proces jednog postaje segment reprodukcionog procesa drugog subjekta.³⁷

Institucionalno posmatrano ovaj sistem cirkulacije i povezivanja akumulacije je u ovoj fazi dobro riješen. Međutim, proces udruživanja se još ne odvija na zadovoljavajući način. Naime, udruživanje je i dalje gotovo simbolično u ukupnim ulaganjima u reprodukciji. Na udružena sredstva otpada oko 50 milijardi u 1979. godini ili svega 3—5% ukupnih sredstava za investicije.

To je većim dijelom udruživanje na zakonskim osnovama — elektroprivreda, saobraćaj, crna metalurgija i dr. Dobrovoljno udruživanje predstavlja svega oko 15 milijardi ili 30% ukupnog udruživanja. U pogledu strukture udruživanja po nosiocima i tu proces za sada ne daje odgovarajuće rezultate. Naime, od ukupnog udruženih sredstava u 1978. na udružena sredstva unutar privrede otpada 10,3%, udružena sredstva u SIZ-u materijalne proizvodnje 20,4%, udružena sredstva u bankama 63,3%, udružena sredstva kod ostalih korisnika društvenih sredstava 5,8%.

Postavlja se, konačno, i pitanje: koji su to ograničavajući faktori u procesu udruživanja rada i sredstava? Udruživanju rada i sredstava više se mikroekonomski, a manje makroekonomski pristupa, više statistički, a ne kao određenom procesu s brojnim multiplicirajućim efektima kod korisnika (investitora) udruženih sredstava. Istina, udružena sredstva se moraju vraćati realno, ali to nije više nikada realno, jer izostaju brojni efekti od ulaganja dohotka *kod davaoca sredstava*. Nasuprot tome, kredit se vraća nominalno,

³⁶ Zajedničko ulaganje je neposrednije spajanje novčanih sredstava akumulacije i rada u odnosu na druge oblike povezivanja. Ovaj odnos stoga treba posebno razvijati, prije svega unutar privrede, van klasičnog mehanizma banaka.

³⁷ Pretpostavka za širenje ovog procesa jeste spoznaja svakog privrednog subjekta da on predstavlja samo dio jednog sistema kao cjeline, od čijeg cjelokupnog razvoja zavisi i njegov vlastiti.

dakle depresirano, što u sistemu deponiranja sredstava za dobijanje kredita, sve subjekte prije orijentira na kredit nego na zajedničko ulaganje ili drugi oblik udruživanja sredstava, što sve dovodi do „cijepanja i drobljenja“ društvenog kapitala na veliki broj investitora (uz opadanja društvene efikasnosti investicija).³⁸

S druge strane, motivi i efekti *davaoca akumulacije* su se sveli na povraćaj sredstava, eventualno učešće u dohotku (koje može i da izostane, da se javi gubitak), dobijanje kamate u uslovima kada je realna kamatna stopa dva do tri puta ispod stope inflacije, čime se realno akumulacija davaoca „topi“, nestaje.

Dakle, i dalje postoje svi elementi autarhičnog investiranja svih subjekata u privredi, uz znatno veću tražnju od ponude akumulacije, nedostaje odgovornost za posljedice promašaja u investiranju društvenog dohotka, sve u uslovima postojanja negativne realne kamate (kada se svaka investicija isplati, čak i uz gubitak u nekoliko prvih godina).

Istovremeno i raspoloživa akumulacija ovog sektora je nedovoljna, te nema šta da se udružuje, dok je amortizacija kao bitan izvor financiranja ostala potpuno izvan tog sistema.³⁹

Udruživanje društvenog kapitala će biti brži proces ukoliko se brže i uspješnije izgrade mehanizmi koji će zainteresirati sve subjekte sistema da efikasno i racionalno upravljaju društvenim sredstvima. Ovu fazu karakterizira nužnost da se na bazi društvene svojine i samoupravnog mehanizma brže ostvaruje udruživanje rada i sredstava reprodukcije, kao proces daljeg podruživanja proizvodnje i rezultata rada.

³⁸ Ovo je jedan od faktora koji snažno ograničavajuće djeluju na šira republička, regionalna i druga udruživanja rada i sredstava, tako da se procesi uglavnom odvijaju u užim (općinskim) okvirima.

³⁹ Opravdano se postavlja pitanje: da li je moguće u financijskom mehanizmu pristupiti *izdavanju hartija od vrijednosti na amortizaciju sektora privrede*, da cirkuliraju unutar tog sektora, omogućavajući „seljenje“ društvenog kapitala (minulog rada) iz grane u granu, iz oblasti u oblast, što će dovoditi do brže izmjene strukture razvoja privrede, povećanju dohodne stope i bržeg seljenja društvenih sredstava pod širom kontrolom udruženog rada, izvan pojedinačne ćelije. Time se samoupravljanje „otvara“ društvu u cjelini, a kontrola društva u racionalnom korištenju akumulacije postaje veća. Radi se, ponovimo to, o društvenim sredstvima, a ne o grupno-svojinskim odnosima, o društvenom dohotku, a ne monopolskom pravu na dohodak pojedinačnog kolektiva. Društveno planiranje razvoja time dobija i svoju realnu osnovu.

Prof. dr. SLOBODAN V. KOMAZEC

ACCUMULATION AND THE FINANCIAL MECHANISM IN THE
SELF-MANAGING ECONOMIC SYSTEM

S u m m a r y

The circulation of financial resources for re-production is a necessity even in the self-management economic system. However, the institutional characteristics of the self-management economic system requiresuch concentration and circulation of sociallyowned resources on the self-management basis that a faster and more balanced development in ensured, self-management relations in production strengthened, and capital and trade relations in the area of finances, credit and social savings completely eliminated.

The problems of building up a consistent financial mechanism which would meet all these requirements at the same time are numerous and varied due to the present development of market economy, discrepancies created by commodity production, and the relations with other economies (an open economy). On the other hand, the establishment of such a system is to a great extent determined by the simultaneous existence of three systems: the social sector, the private sector and the state in the classical sense.

In the indispensable processes of concentration of accumulated funds, the self-management economic system has so far passed through two quite different phases and is now in its third evolutionary phase.

The first phase was characterized by the concentration and circulation of financial resources through fiscal systems (the state investment funds). The second phase in the process of flow of money and accumulation directly to associated labour is represented by the banking system and its methods of concentration and direction of accumulation. From the standpoint of associated labour, this phase, though necessary in the development of the financial mechanism, meant almost unchanged social relations, in terms of the management of accumulation and decision-making about its use. Banks and the banking system became the main sector for the formation and supply of accumulation, but institutionally, functionally and territorially, they remained inelastic in order to ensure wider circulation and pooling of labour and socially-owned resources in a unified Yugoslav market. Because of the insufficiently developed and inefficient instruments of concentration and investment of resources, demand was constantly excessive, supply insufficient and inelastic, and the interest rate not effective enough in the social selection of the direction of resources (in a markedly inflationary economy where the interest rate is 2—3 times below the rate of inflation). Credit was excessive in relation to the needs of the self-management economy, as well as in relation to other developed economies. The negative effects of credit and interest on re-distribution (in terms of income distribution, accumulation management and the separation of accumulation from directly associated labour, etc.) became particularly apparent.

Under such conditions (in which banks concentrated and directed accumulation, and financial institutions, except banks, and instruments were not developed enough to secure efficient social direction of resources) three questions were asked of economic theory:

1) Where and how to concentrate financial resources in the new economic system, without the banks' dominant agency;

2) On what basis and by what mechanism to perform the constant process of flow and optimal direction of accumulation;

3) How to build a mechanism (and what kind of mechanism) by means of which the accumulation of associated labour would be constantly recycled where it would most effectively be used, while at the same time ensuring greater control of such flows by associated labour, and the constant strengthening of self-management.

These factors have led to the implementation of the third phase in which the functions of concentration, management and direction of socially-owned financial resources are being transferred from the state and the banks to directly associated labour. In this way, there has been a logical development of the self-management system in which the concepts of a „capital market“ (and the instruments it requires) and the concentration and distribution of resources by the state are rejected. More recently, exclusive financing by the banks has been eliminated, and self-financing by associated labour has been introduced.

The new financial mechanism has put the basic unit of society — the basic organization of associated labour — into the centre of economic flows. In the creation of instruments and institutions for the flow of accumulation, the starting-point in the mechanism is the social character of resources (current and invested labour), the social basis of income and the social character of results of work in each organization. The new financial system is being developed in three directions: 1) The strengthening of the material and financial position of this basic unit in the economic system; 2) The increase of self-financing (with the introduction of a number of new instruments on the basis of direct pooling of labour and resources, common investments, etc.); 3) The maximization of income through optimal use of accumulation, from a social point of view.

The new financial system is being developed on the basis of pooling of labour and resources. In this phase the following questions are asked of economic theory: a) How to strengthen resources in the economic sector and direct them through the processes of association of labour; b) What new mechanisms to create in order to speed up the direct pooling of labour and resources, and eliminate the classical credit system; and c) How to make the pooling of labour and resources a dominant form of accumulation flows.

New instruments are being created, such as a new function of the interest mechanism, common investments, minimal accumulation on socially-owned resources, a new concept of amortization, various forms of pooling resources, a new position and organization of banks, social controls on the use of accumulation, etc. In this way, a consistent, unified and well-rounded financial system is being developed.

Проф. д-р СЛОБОДАН КОМАЗЕЦ

АККУМУЛЯЦИЯ И ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Циркуляция финансовых средств воспроизводства является потребностью и самоуправленческой хозяйственной системы. Однако, институциональные характеристики самоуправленческой хозяйственной системы требуют обеспечения такой концентрации и циркуляции общественных средств на самоуправленческих основах, которыми одновременно обеспечится более быстрый и равномерный рост, укрепление самоуправленческих производственных отношений и обеспечится полная отмена капитал-отношений, точнее, отмена отношений купле-продажи в сфере денег и кредита и общественной аккумуляции.

При простояке устойчивого финансового механизма, который бы одновременно отвечал всем этим требованиям в условиях развития рыночной экономики, в условиях противоречий, которые несет собой товарное производство, и отношений с другими экономикими (открытое хозяйство), возникают многочисленные и разнообразные проблемы. С другой стороны, постройка этой системы определена большей частью одновременным существованием трех систем: общественной, хозяйственной (сектор населения) и государства в классическом этого слова значении.

В необходимых процессах концентрации финансового излишка (аккумуляции) самоуправленческая хозяйственная система прошла до сих пор через две полностью отличающиеся фазы, а сейчас находится в своей третьей эволюционной фазе.

Первая фаза отличалась концентрацией и циркуляцией средств через фискальную систему (государственные инвестиционные фонды). Процесс переноса денег и аккумуляции непосредственно на объединенный труд осуществлялся во второй фазе, точнее, осуществлялся через решающее действие банковской системы и метода банковской концентрации и направляемости аккумуляции. Как нужный этап в развитии финансового механизма, с позиции объединенного труда, это осталось почти неизменным отношением, в смысле распоряжения аккумуляцией и принятия решений об использовании аккумуляции. Банки и банковская система становятся основными секторами предложения аккумуляции, но они остаются институционально, пространственно и функционально негибкими, чтобы обеспечить более широкую циркуляцию и увязку общественных средств, увязку труда и средств на едином югославском рынке. Вследствие недостаточно выработанных и неэффективных инструментов концентрации и вложения средств, спрос регулярно преувеличенный, предложение неудовлетворительно и негибко, а процентные ставки недостаточно эффективны, чтобы могли производить общественную селекцию в целенаправляемости денежных средств (в одной исключительно инфляционной экономике, в которой процентная ставка в 2 — 3 раза ниже темпа роста инфляции).

Кредитное отношение гипертрофировано в отношении к потребностям самоуправленческого хозяйства, как и в отношении к другим развитым хозяйствам. Отрицательные эффекты перераспределения кредитов и процентной ставки (в смысле распределения дохода, управления аккумуляцией, выделения аккумуляции от непосредственно объединенного трудящегося и пр.) особенно ярко выявились.

В таких отношениях банковской концентрации и направления аккумуляции, при недостаточно выработанных финансовых институциях (кроме банков), как и инструментах для действенного общественного направления денежных средств, перед экономической теорией встали три вопроса:

1. Где и когда производить концентрацию денежных средств развитием новой системы, устраняя банки в качестве основных посредников.
2. На каких основах и механизмах производить постоянный процесс перераспределения и оптимального направления аккумуляции.
3. Как построить, и какой механизм построить, с помощью которого аккумуляция объединенного труда все время будет возвращаться на те места, на которых оптимально увеличится, при осуществлении более широкого контроля объединенного труда за всеми течениями и при постоянном укреплении самоуправления.

Значит, возникает третий этап, в котором производится передача функции концентрации, распоряжения и направления общественных денежных средств первыми двумя субъектами (государством и банками) непосредственно объединенному труду. Этим подтверждено логическое развитие самоуправленческой системы, в которой отброшена концепция рынка капитала и инструментов, требуемых им как и концепция государственной концентрации денежных средств и их распределения, а в последнее время отброшено и финансирование исключительно банковской системой, выступая за самофинансирование объединенного труда.

Новый финансовый механизм в центр ставит основную ячейку общества — основную организацию объединенного труда, но при постройке инструментов и институций движения аккумуляции исходит из общественного характера средств производства (текущего и прошлого труда), общественной основы дохода и общественного характера результатов труда каждого трудового коллектива. Новая финансовая система строится в трех направлениях: 1. Укрепление материально-финансового положения этой основной ячейки хозяйственной системы; 2. Увеличение самофинансирования (при строительстве ряда новых инструментов, возникших на основе непосредственного объединения труда и средств совместного вложения и пр.); и 3. Максимализация дохода через оптимальное использование аккумуляции, имея в виду интересы общества.

Новая финансовая система строится на основах объединения труда и средств, что становится и основным механизмом циркуляции общественных средств. На этом этапе развития теоретическая мысль и экономическая политика должны были найти ответы на вопросы: а) как, при осуществлении постоянного процесса укрепления средств в секторе хозяйства, эти средства направлять определенными инструментами через процессы

объединения труда, б) какие механизмы построить, и какие новые механизмы ввести, с помощью которых ускорилось бы объединение труда и средств, с изменением классического кредитного отношения, и ц) каким образом это может стать господствующей формой движения и соединения аккумуляции.

На строительство комплекса инструментов финансовой системы оказывают решающее влияние именно три указанных направления развития. Среди новых инструментов строятся: новая функция механизма процентной ставки в целом, совместное капиталовложение, общественная ставка минимальной аккумуляции на общественные средства, новая концепция амортизации, разнообразные формы объединения средств, новое положение и организация банков, инструменты общественного контроля за использованием аккумуляции и пр. Таким образом, стремимся дать устойчивую и цельную финансовую систему объединенного труда.